

Barcelona. Esperança, equilibri i límit

Oriol Nel·lo

Oriol Nel·lo i Colom (Barcelona, 1957) és geògraf i professor del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha estat investigador al Center for Metropolitan Planning and Research de la Johns Hopkins University, Director de l'Institut d'Estudi Metropolitans de Barcelona i professor convidat a diverses universitats espanyoles i europees. És, així mateix, autor d'un bon nombre de llibres i articles sobre les dinàmiques urbanes i l'organització territorial de l'administració pública entre les quals destaca *Ciutats de ciutats. Reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya* (2001). En l'actualitat és diputat al Parlament de Catalunya en el Grup Socialistes-Ciutadans pel Canvi.

Barcelona. Esperança, equilibri i límit

©Oriol Nel·lo

Edita: *Fundació Rafael Campalans*
Via Laietana, 38
08003 Barcelona
Tel. 93 319 54 12
Fax 93 319 98 44
e-mail: fundacio@fundaciocampalans.com
www:fundaciocampalans.com

Impressió: Espai Gràfic Anagrac, S.L. - Tel. 93 372 32 62

ISSN: 1138-4514

Dipòsit legal: B-47.542-97

ÍNDEX

Introducció	5
1. La ciutat i l'esperança	7
2. La ciutat i l'equilibri	11
3. La ciutat i el límit	27

INTRODUCCIÓ

Esperança, equilibri i límit. És a dir, visió, solidaritat i governació. I, per tant, projecte, subjecte i instrument. Aquests són els elements que integren les reflexions sobre Barcelona aplegades en el quadern que el lector té a les mans.

El primer text explora la forma com uns determinats valors –una determinada visió– poden articular-se en un projecte de ciutat capaç de desvetllar l’esperança dels ciutadans i, en particular, d’aquells menys afavorits, a Barcelona i més enllà de Barcelona. Cinc són, al nostre entendre, els reptes als que aquest projecte ha de fer front: integrar la ciutat en la xarxa urbana mundial, evitar la dispersió de la urbanització sobre el territori, defensar la convivència de les funcions urbanes, assegurar la cohesió social a l’interior de la ciutat i dotar-se dels instruments político-administratius capaços de governar-la.

Si la reflexió del primer apartat es refereix sobretot a la ciutat i la seva àrea metropolitana estricta, el segon tracta de les relacions entre la ciutat i el conjunt de Catalunya. Una relació que s’ha volgut, sovint, interpretar en termes d’oposició, tot entenent que entre la capital i el país existia un “desequilibri”: el pes de la ciutat resultaria massa feixuc i el que caldria és redistribuir població i activitat sobre el territori per tal de restaurar l’harmonia. Davant d’aquestes interpretacions ideològiques i reduccionistes de la noció d’equilibri, es propugna una aproximació diversa: allò que ha de preocupar-nos no és pas assolir la quimera de l’espai homogèniament ocupat, sinó assegurar la més alta igualtat d’oportunitats possible per a tots els ciutadans en l’accés a la renda i els serveis, amb independència del seu lloc de residència.

L’avenç envers, per un costat, un projecte de ciutat compacta, complexa i integrada, i, per l’altre, una major equitat en la distribució social i territorial de la renda implica, necessàriament, afirmar la primacia de la política en l’articulació del territori. O, el que és el mateix, reconèixer que el mercat, per ell mateix, és incapaç de garantir la sostenibilitat ambiental, l’eficiència funcional i la cohesió social i que, per tant, per a la construcció de ciutat i territori calen projectes democràtics i col·lectius. En el tercer apartat, més breu que els anteriors, s’explora la importància del límit en la definició d’aquests projectes: del límit físic, en el sentit de la delimitació entre l’espai construït i l’espai no urbanitzat, i del límit administratiu, en el sentit de la definició del subjecte polític que vol protagonitzar el projecte col·lectiu.

Barcelona i l’esperança, Barcelona i l’equilibri, Barcelona i el límit són doncs els tres temes de la nostra reflexió. Els textos que integren el quadern tenen orígens diversos que expliquen la seva extensió variada i les eventuais diferències de to. El primer va

ser publicat amb el títol “La ciutat de l’esperança” en el volum *Saló d’experiències i projectes urbans*, Barcelona, 2002. El segon és una versió notablement ampliada del capítol “Equilibri”, aparegut originalment en la publicació *Acròstic de Barcelona*, a cura de Jaume Subirana, Barcelona, 2002. Finalment, el tercer text, té el seu origen en un article publicat en el diari *El País*, edició Barcelona, el 2 de setembre del 2002.

I.

LA CIUTAT I L'ESPERANÇA

“Poden sobreviure les nostres ciutats?” es preguntava Josep Lluís Sert des del seu exili a Cambridge, Massachussets, a començaments dels anys quaranta. Qui observa la trajectòria de Barcelona en el darrer quart de segle se sent inclinat a respondre afirmativament la qüestió: sí, les nostres ciutats poden transformar-se per esdevenir millors llocs per viure i per conviure. En aquest període, Barcelona ha conegut un canvi estructural de la seva economia –que l’ha portada de ser una ciutat eminentment industrial a convertir-se en un centre de serveis- i al mateix temps ha realitzat una assenyalada transformació física. D’aquest procés la ciutat en surt més rica, més culta, més benestant, més ben equipada i relativament menys desigual. És per això que per a molts, des de llocs molt diversos, Barcelona ha esdevingut una imatge d’esperança: l’esperança que les nostres ciutats no estan condemnades a convertir-se en una jungla ineficient i insolidària, sinó que poden afrontar els seus problemes en benefici de la majoria de la població. Tanmateix, l’evolució futura de Barcelona no està pas exempta de reptes importants. Reptes que tenen relació amb la posició de la ciutat en la xarxa urbana mundial, la forma com s’estén sobre el territori, la funcionalitat de les seves xarxes urbanes, la seva cohesió social i la capacitat de dotar-se d’un sistema adequat de govern. Posició, forma, funció, cohesió i governació aquests són els reptes d’avui i de demà.

Posició: qualsevol i ningú pot ser el centre. En un sistema urbà cada cop més integrat la posició que cada ciutat ocupa en la xarxa mundial depèn de dos factors: per un costat, la seva oferta urbana (l’accessibilitat exterior, la capacitat d’innovació de les universitats i les empreses, la qualitat dels serveis i de l’entorn,...) i, per l’altre, la imatge que projecta. En les darreres dècades, Barcelona ha millorat extraordinàriament en un i altre aspecte. Així ho mostra l’evolució molt positiva de les inversions estrangeres, l’augment de les exportacions i l’increment del turisme. Els rankings de ciutat que la premsa especialitzada publica regularment en donen també fe, en col·locar Barcelona entre les sis primeres ciutats d’Europa en capacitat d’atracció econòmica, darrera només de Londres, París, Frankfurt, Brussel·les i Amsterdam. Tanmateix, la ciutat té encara dèficits notables en dos camps: d’una banda, la inversió en infraestructures –port, aeroport, ferrocarril d’alta velocitat i xarxa viària- pateix retards molt notables i és inferior a les necessitats; de l’altra, la presència de seus d’empreses i centres de recerca continua sent massa dèbil. Per inserir-se amb èxit en el concert mundial de ciutats, caldrà fer front a aquestes mancances, no pas amb la pretensió, avui absurda, de ser el centre o la capitalitat única d’una àrea més o menys extensa, com s’havia pensat en el passat, sinó

d'esdevenir un node significatiu en la xarxa urbana mediterrània, europea i mundial. Els sistemes urbans –a tots els nivells d'escala- s'adiuen cada vegada més a la descoberta del Galileo Galilei de Brecht: “L'univers, que durant la nit ha perdut el seu centre, al matí en tenia una infinitat. De manera que ara qualsevol i ningú pot ser el centre. Tot d'una hi ha molt de lloc”. Tot d'una hi ha molts de llocs: aquesta és l'oportunitat de Barcelona.

Forma: per una ciutat de ciutats. Un dels trets diferencials més destacats de la transformació física de Barcelona ha estat l'aposta per la rehabilitació de l'espai construït, la noció que la ciutat contemporània ha de desenvolupar-se més a través de la seva transformació interna que amb la seva extensió sobre el territori. Per dir-ho en la paraules precises d'Oriol Bohigas: “Fer ciutat vol dir, doncs, higienitzar els barris vells i ‘monumentalitzar’ la ciutat nova. Tornar-la a construir en els estrictes límits d'allò que existeix, de manera que allò que existeix assumeixi alhora confortabilitat i representació”. Però els èxits en la requalificació del Raval, del Poblenou o de Nou Barris no han pogut evitar la dispersió de la urbanització sobre l'espai metropolità, molt més enllà dels “estrictes límits d'allò que existeix”; dispersió que ha resultat en l'ocupació accelerada de sòl, la banalització i degradació del paisatge, l'augment dels costos en la prestació dels serveis, l'increment dels consums energètics i l'exacerbació de la mobilitat. Els danys ambientals, econòmics i socials que es deriven de la continuïtat d'aquesta tendència són, ens diuen els experts, insuportables. Davant la urbanització dispersa, davant la no ciutat, cal doncs continuar defensant el model de ciutat compacta, complexa i integrada. Però aquesta defensa ha de plantejar-se ara a un altre nivell d'escala, que assumeixi plenament el fenomen metropolità. En efecte, si volguéssim basar la pugna per la compacitat en la potenciació d'un sol centre urbà la pressió sobre la ciutat central seria tan intensa que es traduiria –mitjançant les densitats i els preus- en nous processos de segregació i exclusió. El que cal es perseguir una metròpolis articulada per un conjunt de ciutats integrades en xarxa. Una metròpolis polinodal en la que al costat de Barcelona –cap, motor i símbol- el territori es vertebrí sobre una constel·lació de nuclis potents, integrada per aquells que tenen una llarga tradició urbana –com Mataró, Granollers, Sabadell, Terrassa, Vilafranca o Vilanova- i pels que emergeixen ara –com Sant Celoni, Mollet, Cerdanyola, Sant Cugat, Sant Sadurn o Sitges. La regió metropolitana tota sencera s'articularà així com un conjunt d'espais ambientalment respectuosos, econòmicament eficients i socialment solidaris. Com una ciutat integrada per ciutats. Com una ciutat de ciutats.

Funció: tot el que és sòlid s'esvaeix en l'aire. El procés de metropolitanització ha comportat l'expansió de l'àrea urbana de Barcelona i la dispersió de la urbanització sobre el territori. Com no podia ser d'altra manera, això s'ha vist acompanyat per una tercera dinàmica: la progressiva especialització de cada municipi, barri i lloc de la regió metropolitana en relació al conjunt. Des del punt de vista econòmic, aquesta

evolució té aspectes positius, en potenciar l'especialització de determinades àrees en sectors de l'economia, tot creant així sinèrgies i complementarietats. Des del punt de vista funcional, però, si l'especialització es porta a l'extrem –tot separant a ultrança la residència, les activitats productives, el comerç, el lleure- genera problemes molt acusats: per un costat, l'increment de les necessitats de mobilitat i, per l'altre, la destrucció de la convivència d'usos que és, sens dubte, un dels principals atractius i potencials de la vida urbana. El vell urbanisme del *zoning*, que assigna de manera taxativa i inamovible usos únics a cada àrea, ha contribuït en part a aquesta evolució. Calen, doncs, nous instruments d'intervenció pública que promoguin la barreja creativa i enriquidora d'usos (sempre que siguin compatibles) i no la seva segregació eixorca. Això no vol dir pas que haguem de renunciar al planejament, ans el contrari. Recordem la saviesa de Me-Ti: “Quan hi ha ciutats que, construïdes d'acord amb uns plans, són horribles, no són pas horribles perquè hagin estat construïdes amb uns plans, sinó perquè ho han estat d'acord amb uns plans horribles”. El que calen són noves formes de planejament, que incloguin com a elements essencials el projecte arquitectònic i la preocupació paisatgística, més interessades pel procés de construcció de la ciutat que per la persecució d'una imatge-objectiu final. L'evolució social (i urbana) en aquest inici de segle porta fins al paroxisme la diagnosi del *Manifest* de 1848: “tot el que és sòlid s'esvaeix en l'aire”. En aquest context, el que han de ser fixes són els valors que volem defensar – l'equitat i la sostenibilitat- no els plans, els instruments i les polítiques.

Cohesió: un lloc pot captar la llum. Les dinàmiques urbanes actuals tenen també conseqüències sobre dues qüestions estretament relacionades: la cohesió i la identitat. Unes conseqüències fins a cert punt paradoxals: les dinàmiques urbanes, si són menades de manera irrestricta pel mercat, tendeixen, per un costat, a diferenciar els grups socials i, per l'altre, a banalitzar els llocs. La diferenciació dels grups socials, que és inherent al funcionament del sistema econòmic, es veu exacerbada en la ciutat a través del mercat del sòl i l'habitatge, que actua com un filtre poderós, tot segregant els grups sobre el territori, en funció de la seva capacitat adquisitiva. La banalització dels llocs és el resultat de l'especialització funcional a la que ens referíem més amunt i de la transformació inculta i estandaritzada de la ciutat. Barcelona ha aconseguit esmunyir-se relativament bé d'un i altre perill (sense que amb això es vulgui negar la persistència d'acusades desigualtats socials, ni obviar l'existència d'actuacions urbanístiques i arquitectòniques ben discutibles). El futur de la ciutat depèn, en molt bona mesura, de la capacitat de preservar aquesta identitat i aquesta cohesió. Per Barcelona, la defensa de la identitat –cultural, arquitectònica, política- és essencial per liderar Catalunya i per integrar-se des d'una posició no subsidiària en la xarxa mundial. E.M. Forster revoltat contra l'impuls homogeneïtzador del capitalisme ascendent (“la vida, arreu del món, es veurà amalgamada”) reivindicava el paper del lloc en la batalla contra la banalització: “un lloc, a l'igual que una persona, pot captar la llum (...) de manera que sempre hi hagi

color; dolor potser, però també color enmig de la grisalla diària". Per continuar sent subjecte, Barcelona ha de ser primerament lloc, lloc significatiu. I en aquest lloc s'ha de perseverar i aprofundir els esforços per tal de garantir a tots els ciutadans la major igualtat d'oportunitats possible en l'accés a la renda i als serveis, no només per una voluntat de justícia social, sinó també per qualificar la ciutat a través de la justícia social (tot fent-la més segura, més harmònica, més integrada). L'urbanisme que d'aquests plantejaments es deriva és aquell que considera l'espai públic com el centre de la vida urbana (i no el residu), que propugna la convivència de grups socials diversos (i no els ghettos), que premia la rehabilitació (i no l'extensió o la demolició), que utilitza com a motor i catalitzador projectes creatius i culturals (i no únicament reditícs). Identitat per a ser subjecte, cohesió com a projecte.

Governació: la primacia de la política. Veiem doncs que per tal de fer front als reptes que Barcelona té plantejats calen valors, visió, plans i projectes, és a dir, voluntat i acció política. Les dinàmiques urbanes actuals, deixades als simples impulsos del mercat, no construeixen ciutat, a tot estirar produeixen urbanització. Per tal que hi hagi ciutat, per tal que hi hagi un espai harmònic de convivència d'usos i persones, és necessària la intervenció política. Tornem a Brecht: "Les ciutats van néixer sense nord ni centener, a una casa se n'ajuntava una altra, un carrer portava a un altre carrer, però ja molt aviat hi hagué constructors de ciutats". Sense la preeminència dels valors col·lectius sobre els particulars, sense política, no hi ha ciutat. L'interès que Barcelona suscita avui es deriva en bona part d'haver estat capaç d'articular i portar a terme un projecte polític per a la ciutat. Això és tant més notable pel fet que s'ha produït en un període en el que l'acció pública (i la mateixa política) són sovint motiu de befa i escarni. Aquest projecte –que té llums i ombres, però més llums que ombres- ha estat sens dubte afavorit per la continuïtat dels programes i les idees en el govern de la ciutat d'ençà la restauració de la democràcia municipal i ha comptat amb un consens ciutadà molt ampli. Cara al futur, la defensa dels valors col·lectius i del consens ciutadà és essencial. No pas però per amagar els conflictes. Diguem-ho amb Francesco Indovina: la ciutat de qualitat no és aquella que pretén cancel·lar els seus conflictes –i mitjançant aquesta quimèrica via aconseguir l'estabilitat- sinó aquella que és capaç de gestionar aquestes contradiccions i resoldre-les en benefici de la majoria de la població a través de processos democràtics i projectes col·lectius. Caldrà doncs dotar-se dels instruments adequats (entre els quals un sistema equilibrat de govern metropolità) per tal de fer front als reptes que la posició, la forma, la funció i la cohesió de la ciutat plantegen. Per fer-ho, caldrà reorientar i, en ocasions, contradir actuacions, interessos i tendències. Només així, amb visió i voluntat política que faci prevaler els interessos col·lectius, pot construir-se avui una ciutat que mereixi aquest nom. Barcelona n'ha donat bones mostres. De la nostra capacitat de perseverar depèn que continuï sent, per a molts, la ciutat de l'esperança.

II.

LA CIUTAT I L'EQUILIBRI

Zeus, a la *Iliada*, en el moment fatal del combat entre Aquil·les i Hèctor, decideix la sort dels herois amb l'ajut d'una balança:

“Quan atenyeren les fonts, que fou la quarta vegada,
la daurada balança el Pare va estendre aleshores,
i va posar-hi els dos fets de la mort, que té llarga pena,
el d'Hèctor, doma corsers, i en l'altre plat el d'Aquil·les,
presa pel mig l'aixecà i el dia caigué fatal d'Hèctor,
fins l'Hades. Llavors va deixar-lo Febus Apol·lo”.

Així mateix, en el Museu Diocesà de Vic pot veure's, en un retaule romànic, el moment en què Sant Miquel pesa les ànimes per determinar-ne la virtut. En un costat s'observa com el dimoni omple de pecats l'altre platet, per desequilibrar el judici i condemnar el creient. Dos pesos, una balança, això és el que cal per determinar el destí.

Quan ambdós pesos es contraresten recíprocament i s'anul·len diem que estan equilibrats. Escoltem el mestre Fabra: “Equilibri *m*. El fet que dues forces o accions oposades siguin tals que l'efecte d'una destrueixi el de l'altra; l'estat d'un cos que, obrant sobre ell dues o més forces, roman en repòs”. En el debat sobre l'organització del territori català, els dos pesos són, d'un costat, Barcelona i, de l'altre, la resta de Catalunya; el judici de la balança resulta per a molts autors inequívoc: “desequilibri”. I això, se'ns diu, enfosqueix el destí de Catalunya.

Dedicarem les pàgines que segueixen a tractar d'explicar quins són els orígens d'aquesta diagnosi i a escatir les raons per les que ha arribat amb tant de vigor fins a nosaltres. Finalment, discutirem breument fins a quin punt aquesta noció resulta útil, avui, per a comprendre el present i per a preparar el futur de la ciutat i del país.

1.

L'any 1883, Jacint Verdaguer fou premiat per l'oda “A Barcelona” en els Jocs Florals de la ciutat. L'èxit fou tan gran que l'Ajuntament, presidit per Francesc de Paula Rius i Taulet, en feu una edició popular de 100.000 exemplars que fou distribuïda, en bona part, a les escoles. Resulta interessant de rellegir-la amb ulls nous, ara que commemorem el centenari de la mort del poeta, perquè més enllà del caràcter circumstancial, apològic i providencialista que biògrafs i crítics amb raó li atorguen,

conté totes les ambigüitats i tota la força del projecte de la burgesia ascendent per a Barcelona i per a Catalunya.

En efecte, l'oda verdagueriana és un cant a l'expansió i el progrés de la ciutat. Expansió espiritual, comercial i industrial, però també física i demogràfica:

“I creixes i t'escampes; quan la planície et manca
t'enfiles a les costes doblant-te a llur jaient;
en totes les que et volten un barri teu s'embranca,
que, onada sobre onada, tu amunt vas empenyent”

Un creixement que reforça l'atracció de la ciutat sobre pobles i ciutats del seu entorn les quals se li atansen “com nines vers sa mare, corrent a passos dobles;/ a qui duran llurs aigües, sinó a la mar, los rius?”. Un creixement que no admet cordó, muralla o límit -“tres voltes te'l cenyires, tres voltes lo trencares”, “no escau a la matrona la faixa dels infants”, “muralles vols ciclópees, Déu te les da més grans?”- i que subjecta, triomfant, tot Catalunya:

“Llavors, llavors en t'ém que el vols per capçalera,
girant los ulls als Alpes, lo Pirineu veí,
demanarà, eixugant-se la blanca cabellera,
si la París del Sena s'es transplantada aquí”.

El desenvolupament de Barcelona, cantat pel poeta, tenia, com sabem, el seu origen en les transformacions agrícoles i comercials del set-cents i en la industrialització del vuit-cents. Transformacions que donaren lloc a una notabilíssima dinàmica concentracionària de la població i les activitats sobre el territori català, que continuaria i arribaria al seu paroxisme durant els tres primers quarts del segle XX. Aquesta concentració feu que les principals ciutats –i en particular Barcelona– veiessin incrementar extraordinàriament la seva població i el seu pes sobre la resta del territori i n'esdevinguessin, cada vegada més, l'element articulador. Així, en el darrer terç del segle XIX, amb el progrés de la indústria i l'expansió del ferrocarril, el territori català, el litoral i l'interior, esdevenia un tot cada vegada més integrat. “Catalunya era perfecta”, dirà Jaume Vicens Vives en estudiar aquest període. I definirà Barcelona com el motor i la conseqüència alhora d'aquesta integració econòmica, funcional, cultural i política:

“Ensems Catalunya creava un òrgan de ressonància històrica i mundial ben per damunt de les seves possibilitats humanes: Barcelona. Afavorida per la seva situació geogràfica, la vella ciutat dels comtes concentrà des de 1840 una enorme quantitat d'energies espirituals i de recursos materials. Sense Barcelona hauria mancat als catalans el gresol que faria la síntesi de llurs esperances; definició espiritual i ètica; l'eina, en un mot, d'un poble renaixent”.

Doncs bé, és precisament en aquest tombant de segle, en el moment de la construcció de l'Eixample l'Exposició Universal de 1888 i l'agregació administrativa dels municipis del Pla, quan comencen a escoltar-se veus d'alarma i desconfiança envers el desenvolupament de Barcelona. Així, en contrast amb els judicis positius prevalents fins llavors, el creixement de la ciutat comença a considerar-se "excessiu", "desproporcionat". Ramon Grau ha historiat amb precisió i delicadesa, a partir del recull i l'acurada anàlisi dels textos, el sorgiment d'aquestes inquietuds que ja són ben presents en *Lo catalanisme* de Valentí Almirall (publicat el 1886, tot just dos anys abans de l'Exposició). Des de llavors –amb algun breu interludi, com el que seguí a la victòria de les opcions renovadores en les eleccions de 1901- les temences continuaren guanyant terreny i ressonància, empeses per la conflictivitat social (en aquest sentit resulta interessant comparar –com tantes vegades s'ha fet- l'oda a Barcelona del poeta de Folgueroles amb la de Joan Maragall, separades per un quart de segle i per la Setmana Tràgica: enfront l'optimisme abrandat i ingenu de la primera, la segona és molt més ambivalent i complexa, "tal com ets, tal te vull, ciutat mala"). Finalment, els temors per al desenvolupament de la ciutat arribaran a la seva formulació més plena en les turbulències del període d'entreguerres en l'obra d'autors com Gaziell, Vandellós, Iglésies o Tallada:

"Entre els temps d'Almirall i Vandellós –ens diu Grau- davant l'espectacular creixement de Barcelona, es van posar en circulació unes concepcions filles en gran part del rebuig al món modern i de la por social, de la por a una revolució que podia sortir de diversos racons".

I és aquí on sorgirà amb gran força la noció del "desequilibri" territorial de Catalunya. Barcelona creix "excessivament" i esdevé nociva per al conjunt del país. Escoltem-ho en les paraules vigoroses de Gaziell, publicades el 1923:

"Alerta catalans! Barcelona és per a tot Catalunya un veritable perill! La ciutat tentacular, l'excessiva testa de Catalunya, Barcelona, tendeix fatalment a xuclar gairebé tota l'espiritualitat catalana, deixant desolada i erma la resta de la nostra terra".

El creixement concentracionari de Barcelona feia doncs de Catalunya una realitat "macrocefala". Josep Maria Tallada, l'economista de la Lliga Catalana, ho expressaria en claredat en una intervenció al Parlament de Catalunya l'any 1933, tot oposant-se a la concessió de major capacitat econòmica a l'Ajuntament de Barcelona:

"Catalunya és un cos desproporcionat. Catalunya té, podríem dir, un cap molt gros i la resta de membres molt petits respecte a aquest cap. La ciutat de Barcelona té una importància extraordinària dintre la vida de Catalunya. Li passa una cosa semblant a les dificultats en què es troba Àustria (...), una

proporció semblant té aquí a Catalunya, on, amb una població de 2.850.000 habitants, aproximadament, solament la ciutat de Barcelona té ja el milió d'habitants”.

El caràcter dels temors que aquest desenvolupament suscitava en sectors cada vegada més amplis de les classes dirigents catalanes fou expressat amb claredat meridiana pel demògraf empordanès Josep Antoni Vandellós, en la seva influent obra *Catalunya, poble decadent*, publicada l'any 1935:

“Totes les causes que hem anat detallant [la baixa de la natalitat, la baixa de la fecunditat, el règim de propietat,...] tenen un amplificador en un fet indiscutible i cabdal que és l'origen de la decadència demogràfica de Catalunya. Ens referim a la macrocefàlia que pateix el nostre país, a la seva capital monstruosa respecte el cos que l'aguanta. Barcelona és el gresol on es van fonent les nostres virtuts racials i on es barregen els diferents pobles hispànics del litoral mediterrani o que cerquen vers ell sortida”.

La concentració urbana té doncs com a corol·lari la baixa de la natalitat dels autòctons i la prevalença de nous nadius als quals s'associa amb la dissolució de l'ordre social i de les “virtuts racials”:

“Mentre els catalans, cada vegada més dividits i més individualistes, anirem perdent la noció de les nostres millors essències, s'anirà formant una altra Catalunya amb gent més forta, més primitiva, plena d'una major vitalitat, que poc a poc anirà creant una imatge d'una nova pàtria que no serà certament aquella de què hauran parlat els nostres darrers poetes i que hauran volgut conservar els darrers polítics de la nostra raça”.

Heus aquí tot sencer el raonament: la concentració porta a la macrocefàlia i al desequilibri que, al seu torn, es tradueix en la ruptura de l'ordre moral i social. No és d'estranyar que davant de postulats com aquests, Antoni Rovira i Virgili exclamés:

“Donem la raó, des de llur punt de vista, als clericals i reaccionaris catalans que senten créixer l'odi a Barcelona a mesura que la metròpoli catalana accentua la seva significació esquerrista. Cal comprendre que per aquesta gent Barcelona és la ciutat proterva i satànica que encén la flama de les rebeldies i aixeca la bandera contra els vells Déus. Per Barcelona entren a Catalunya les ventades d'Europa, que fan trontollar el corcat arbre centenari de la tradició i de la fe. Ens expliquem perfectament que contra aquesta acció verament ciutadana, els nostres reaccionaris, catalanistes o no, drecin les trinxeres del ruralisme, per preservar els quiets racons del camp i de la muntanya de la invasió dels ideals ciutadans”.

Val a dir que les reaccions contra el creixement urbà per part de la burgesia atemorida no són de cap manera privatives del cas català. Raymond Williams,

l'historiador galès que estudià el procés d'urbanització a Anglaterra en una obra monumental (*The Country and the City*) ens ha mostrat com molts escriptors anglesos dels set-cents i el vuit-cents consideraven Londres com un "tumor", una excrescència malaltissa ("un monstre el cos del qual té quatre milions de caps i vuit milions d'ulls", en l'expressió de Thomas Hardy). La interpretació de Williams és coincident amb la que hem avançat més amunt:

"Com sol ocórrer, una classe dominant volia els beneficis del canvi que ella mateixa impulsava i al mateix temps pretenia controlar o suprimir les conseqüències menys agradables però inseparables d'aquells beneficis. Gran part de les queixes contra Londres (i també de les lloances a favor de la ciutat) han de ser interpretades en aquest doble sentit".

És veritat que les crítiques al procés d'urbanització decimonònic estan presents també, i de manera assenyalada, en l'obra d'autors que de cap manera poden ser considerats reaccionaris. L'expressió "ciutat tentacular", per exemple, utilitzada per Gaziol, té com a antecedent notable *Les villes tentaculaires* (1895) d'Émile Verhaeren, poeta belga proper al moviment obrer i socialista. I en la mateixa obra d'Ildelfons Cerdà trobem combinats els cants genèrics al procés d'urbanització ("*espectáculo grandioso y sorprendente*") amb una crítica detallada de les penyalitats que aquest fenomen imposa als més desafavorits. Això, per no remuntar-nos a l'obra fundacional de Friedrich Engels sobre la situació de la classe obrera anglesa el 1844, basada, com és ben sabut, en l'estudi acurat de la ciutat de Manchester. Allò que distingeix, però, aquest autors dels corrents de pensament que hem descrit fins ara és que, lluny de preconitzar quimèrics retorns a l'equilibri i les "viles espirituals", volen canviar la ciutat per transformar la societat (Cerdà) o transformar la societat per canviar la ciutat (Engels).

2.

Veiem doncs que la idea que el territori català pateix un desequilibri té origen en un període històric ben definit i respon a temences i preocupacions ben concretes. Cal ara preguntar-se com ha arribat aquesta noció a nosaltres i com hi ha arribat amb tanta força, fins el punt de ser un lloc comú, encara avui, el debat polític, periodístic, ciutadà, professional i acadèmic de Catalunya. Per fer-ho, aquesta visió ha hagut de prevaler per damunt d'altres, més optimistes, que han vist en Barcelona el principal actiu del país. Unes visons que comptaren en el dinou amb autors del pes d'un Cerdà o d'un Balmes, i en el primer terç del vint amb polítics tan significats com Prat de la Riba ("treballar per Barcelona és treballar per Catalunya") o Pi i Sunyer ("Barcelona és a l'ensem per a la terra catalana síntesi, estímul, desenvolupament i força"). Entre les raons d'aquesta pervivència cal destacar-ne, al meu entendre, dues en particular: per un costat, la retòrica del planejament urbanístic

“descentralitzador” i “descongestionador” del període de postguerra; per l’altre, el vigor del comarcalisme en l’ideari del moviment catalanista i democràtic sota el franquisme.

En efecte, consumat el desastre de la guerra civil, el procés concentracionari de població i activitat cap a l’àrea barcelonina repregué amb renovada força i arribà al seu punt més alt en el període 1959-1975, durant el qual l’àrea barcelonina estricta va passar de menys de dos a més de tres milions d’habitants. En un context caracteritzat pel caràcter subaltern i no democràtic de l’administració local, per l’escassetat de la inversió pública i per un control normatiu molt escàs, el desenvolupament urbà prengué un caràcter especulatiu que resultà sovint en un increment desmesurat de les densitats urbanes, el sacrifici dels espais públics, la carestia d’habitatge, la manca de serveis, les dificultats de transport i assenyalades penalitats per a sectors notables de la població, sobretot per als més pobres i per als nou vinguts. Oriol Bohigas, a inicis dels anys seixanta (*a Barcelona, entre el Pla Cerdà i el barraquisme*), i Jordi Borja i companys, a inicis dels setanta (*a La Gran Barcelona*) oferiren sengles balanços, clarividents i reivindicatius, de l’evolució de la ciutat en aquest període.

Davant d’aquesta situació l’administració –per ineficiència i per manca de voluntat política- es mostrà incapaç d’orientar i ordenar el creixement amb mesures urbanístiques efectives. Així, la pràctica urbanística del període ha estat titllada, amb raó, de “literària i permissiva”: literària per la proliferació de normatives i plans (algunes fins i tot prou interessants i modernes, com la Llei del Sòl de 1956, en l’elaboració de la qual contribuí de manera decisiva el jurista Manuel Ballbé i Prunés); permissiva per la tolerància, la debilitat i, en no poques ocasions, la connivència de l’administració davant els interessos i les pressions dels propietaris del sòl i els promotors immobiliaris. Doncs bé, mentre la ineficàcia normativa i la permissivitat administrativa permetien que a Barcelona afloressin alguns dels pitjors aspectes de la urbanització capitalista, en la literatura tècnica que acompanyava aquestes pràctiques ressonava, paradoxalment, la retòrica antiurbana del pensament conservador d’abans de la guerra.

Vegem, per exemple, les reflexions sobre l’equilibri territorial que Manuel Baldrich i Tibau adreçava l’any 1952 al Congrés Internacional d’Urbanisme i Habitatge, celebrat a Lisboa. Baldrich, en aquell moment Director de l’Oficina Tècnica de la Comisión Superior de Ordenación Provincial de Barcelona, fou un figura influent de l’urbanisme de postguerra, dirigí el Pla Provincial de Barcelona de 1959 i intervingué de manera destacada en l’elaboració de molts altres plans d’aquell període. Escoltem-lo:

“Este desarrollo industrial que, desde el siglo XIX, viene fomentando el desequilibrio en la distribución de los seres humanos sobre el territorio, que

ha provocado el despoblamiento de áreas rurales y el hacinamiento en las grandes ciudades, ha de encauzarse en el futuro para que, lejos de fomentar el desorden urbanístico, contribuya, como germen colonizador que es, a un mejor planeamiento, a restablecer en definitiva el equilibrio”.

Aquest “restabliment de l’equilibri” és necessari per fer front al “desordre” ja que “la concentració de indústries junt a les ciutats (...) ha sigut a la llarga ‘germen de desordre’. Mucho desorden económico, desorden social, pero, mucho más, desorden urbanístico”. A Catalunya, en especial, les conseqüències de la concentració de la població han estat “catastròfiques”. Per això cal reaccionar:

“Este camino nos aboca al caos y hemos de gritar decididamente: ¡Basta! Hay que cambiar el rumbo de las cosas, dirigir la proa de nuestra preocupación urbanística hacia la descentralización industrial, llevando de la mano la fecunda iniciativa privada que creó riquezas sin meditar dónde ni cuándo, sin prejuizar que no siempre la riqueza lleva aparejada la felicidad”.

Per fer front als efectes de la concentració cal doncs limitar el creixement de la ciutat: “Alrededor de las grandes metrópolis convendrá crear un anillo o cinturón protector de 50 a 100 Km., para evitar o restringir el crecimiento de los actuales aglomerados, ubicados en dicho anillo. Las nuevas industrias se desplazarán en su mayor parte fuera de este anillo”.

Finalment, Baldrich proposa una alternativa que durant molts anys tindrà molt de predicament en àmbits molt diversos: el foment de les comarques, de la “ciutat-comarca” per dir-ho en la seva expressió, “constituïda per diverses comunitats de 5.000 a 10.000 almes, agrupades al voltant d’una comunitat capçalera de comarca de 25.000 a 50.000”, com a base per a un poblament més equilibrat i harmònic.

Com veiem, aquests postulats tenen una continuïtat clara amb les posicions de Vandellós qui, l’any 1935, afirmava que per tal de fomentar la natalitat:

“Podria tenir un bon resultat afavorir aquelles comarques de Catalunya d’on la gent fuig desmesuradament per anar a la ciutat i estimular les possibilitats d’aquelles altres que tenen una natalitat més elevada”.

També hi sentim l’eco de les paraules de Gaziel:

“Barcelona ha crescut excessivament, a costes de tot Catalunya; tornem, doncs, a tot Catalunya el que sobra, s’emmalalteix i es deforma a la capital desmesurada. Desfem la immensa foguera. Tornem a encendre arreu els vells fogars dispersos. Retornem a les fonts primordials: cada correntia al seu llit, cada aigua a la seva deu, cada gota al seu càntir”.

En canvi, els plantejaments descentralitzadors suposen una ruptura amb bona part de la pràctica urbanística del període republicà –pre-bèl·lic i bèl·lic: del Pla Macià de 1932, al Pla d’Obres Públiques de 1935, de la Ciutat de Repòs i Vacances al sanejament del Raval, de Josep Lluís Sert o Josep Torres Clavé a Victòria Muñoz i Oms. Fins i tot representen un trencament amb els pressupòsits del *Regional*

Planning dels germans Rubió i Tudurí, que, almenys pel que fa a Nicolau, mantingué sempre una ambivalència notable en relació al paper que la ciutat de Barcelona havia de jugar respecte el conjunt de Catalunya. Així, en el *Regional Planning* de 1932 llegim:

“Considerem que l'interès de l'esperit català vol que les reserves de catalanitat que existeixen al camp i, en general, fora de Barcelona, siguin mobilitzades. Per això cal que Catalunya es descentri de Barcelona en tot el possible. Cal crear la Catalunya-Ciutat, dins la qual Barcelona no sigui més que un gran barri”.

Però dos anys abans, el 1930, en considerar una balança més gran, Barcelona li sembla encara massa lleugera:

“Barcelona és un instrument magnífic de la nostra vida col·lectiva; i és un pes que compta, cada cop més decisivament, en la balança política espanyola. Hem de fer més perfecte i més feixuc aquest pes”.

Sigui com sigui –ja ho hem explicat altres vegades– la idea que el creixement polaritzat comportava la concentració, aquesta el desequilibri i el desequilibri el desordre ha estat una de les constants en els principals plans urbanístics catalans, dels anys cinquanta ençà. També, amb matisos, ha estat comú el remei proposat: per restablir l'ordre, cal lluitar contra el desequilibri tot impulsant un creixement desconcentrat o policèntric.

Aquest és, com hem vist, el discurs inspirador del Pla Provincial de 1959, dirigit pel mateix Manuel Baldrich, que té com el seu objectiu principal la “limitación del crecimiento desmedido de Barcelona ciudad y su cinturón”, tot contraposant-hi “el desarrollo equilibrado de la provincia por medio de un sistema comarcal”. Però la mateixa retòrica havia presidit ja el Pla Comarcal de Barcelona de 1953, dirigit per Josep Soteras i Mauri, que es donà per objecte:

“[Estudiar] los límites del crecimiento urbano en forma nuclear, evitando la extensión ilimitada de la metrópolis y la absorción por la misma de las poblaciones satélites que, por el contrario, deberán desarrollarse cómo núcleos independientes con su carácter propio”.

També en aquest cas l'alternativa era la constitució de comunitats més menudes, en les que poguessin florir uns valors ben determinats:

“Concebimos el futuro de la gran ciudad como un racimo de comunidades organizadas con una base social cristiana ligadas al tronco formado por la zona rectora y al amparo de la espléndida vegetación del macizo del Tibidabo que cual gigantesca parra protege al nuclear racimo de poblaciones y barrios que se extiende a su alrededor”.

La idea del reequilibri a través de la desconcentració perdurà, tot i la transformació de l'instrumental tècnic, del bagatge teòric i del discurs ideològic en els plans

metropolitans posteriors: tant en el Pla Director de l'Àrea Metropolitana de Barcelona de 1966 (que partia de la "voluntat de descongestió, residencial, industrial y terciaria, para tender al policentrismo, única garantía de homogeneidad"), com en el Pla General Metropolità de 1976 (l'aplicació del qual "supone un freno creciente para el desarrollo de la población y aún del empleo dentro de la Entidad Municipal barcelonesa"). I així, el Pla Territorial General de Catalunya, aprovat pel Parlament en data tan recent com l'any 1995, continua tenint com un dels seus objectius centrals "desaccelerar el procés existent de concentració", tot afavorint "els potencials de les àrees amb capacitat de reequilibrar el territori".

Vet aquí, com el discurs de l'"equilibri territorial" ha impregnat durant més de mig segle els plantejaments de bona part del planejament urbanístic i territorial a Catalunya. Tant se val que els resultats pràctics d'aquests plans, amb l'assenyalada excepció del PGM de 1976, fossin molt limitats i que les dinàmiques urbanes hagin seguit el seu curs escassament influïdes pels seus objectius i pressupostos teòrics. El fet és que, almenys fins a començaments dels anys vuitanta, aquests van ser els plantejament dominants en àmbits professionals i acadèmics, tot ofegant les veus discrepants.

Aquestes veus, certament, existiren. Abans citàvem les interpretacions històriques de Jaume Vicens Vives. Podríem afegir-hi l'anàlisi demogràfica i socioeconòmica de Joaquim Maluquer, que en el seu llibre *Població i societat a l'àrea catalana* (1965) denunciava el caràcter "equívoc" del concepte de macrocefàlia:

"El fenomen de l'aglomeració barcelonina sorgeix espontàniament, com el producte entorn de la capital del primer i més important pol de desenvolupament peninsular. Això palesa que és tot l'àmbit econòmic espanyol el que recolza en la concentració industrial de Barcelona, per la qual cosa s'esvaeix la presumpció que existeixi una hipertròfia de tipus econòmic".

L'argument coincideix, com pot veure's, amb el de Vicens i de Rubió sobre el paper de Barcelona en el concert peninsular. En la mateixa línia, i amb una intencionalitat política més explícita, l'any 1963 Oriol Bohigas argumentava:

"Les possibilitats de descentralització de Barcelona, que semblen engrescar ara tants d'urbanistes, la forçada limitació del progrés industrial i demogràfic de la comarca, poden tenir unes conseqüències polítiques gravíssimes. Caldria que algú subratllés degudament aquest problema. És segur que la Renaixença de Catalunya fou deguda, enmig d'altres factors, al pes demogràfic i cultural d'una ciutat forta i densa com Barcelona, llançada a una revolució industrial molt més prematurament que qualsevol ciutat de la Península. És segur que les reivindicacions polítiques que Catalunya va obtenir ara fa trenta anys foren degudes en bona part a aquest pretès

‘macrocefalisme’, a la influència d’un conglomerat urbà de dimensions més europees. També és segur que les acusacions de ‘macrocefalisme’, avui tan freqüents, parteixen de considerar una Catalunya reduïda a al migradesa del Principat, quan cal considerar, no solament l’amplitud de totes les Terres Catalanes, sinó fins i tot una zona d’influència mediterrània més enllà de l’àmbit purament peninsular”.

No és pas que aquests autors ignorin dels costos que el procés d’urbanització accelerat sota el franquisme comportava. Un i altre, com Cerdà un segle abans, denunciïn les mancances i les penúries que la dinàmica urbanitzadora imposa sobretot per als més necessitats. Però es neguen a “ésser enganyats per la bucòlica fantasia del retorn als ritmes naturals”, com diu Bohigas, que, polèmicament, afegeix:

“Per a la història de Catalunya –i per tant per al benestar definitiu dels catalans- pot arribar a tenir menys importància l’actual higiene de les habitacions, que no pas les possibilitats d’exercir en el futur un pes polític definitiu”.

La veritat, però, és que aquest tipus de plantejament foren minoritaris, no només en el camp professional, administratiu o acadèmic, sinó també en el mateix moviment catalanista i antifranquista.

En efecte, un dels elements recurrents de l’ideari del moviment antifranquista a Catalunya fou la reivindicació de la comarca com a unitat territorial per a l’organització administrativa de Catalunya. Com és sabut, això es correspon amb la tradició del catalanisme decimonònic que, tot refusant per centralista i assimilista l’organització provincial, li havia contraposat des del punt de vista administratiu una doble alternativa: per un costat, la recuperació de l’autogovern (ja en la versió autonomista, ja en la versió federal), i, per l’altre, l’organització de la nova administració catalana sobre una base comarcal. Aquests projectes donaren lloc a la comarcalització del període republicà, a la qual el prestigi dels seus autors (Pau Vila, Antoni Rovira i Virgili, Miquel Santaló,...), el seu origen democràtic, la seva curta vigència durant el període bèl·lic i la seva abrogació –juntament amb la de l’Estatut per obra del Govern de Burgos, conferiren un gran prestigi en els cercles intel·lectuals i polítics antifranquistes.

És aquest prestigi el que explica la rara unanimitat en no qüestionar, per més de quatre dècades, aquesta proposta d’organització del territori. Per dir-ho en les paraules amb què Enric Lluç obria, l’any 1976, les sessions del Congrés de Cultura Catalana dedicades, llavors sí, a encetar la discussió del tema:

“Aleshores [de 1939 ençà] ocorre un fet importantíssim: la defensa unànime de la Divisió Territorial, un patrimoni col·lectiu que Catalunya havia esmerçat cent anys a construir, per part de tothom, per part dels urbanistes infiltrats a

la Diputació de Barcelona quan fan el Pla Provincial, dels historiadors, dels economistes sortits de la facultat de Pedralbes, dels geògrafs que escriuen la Geografia de l'Aedos, dels experts del Centre d'Informació i Documentació de Catalunya i, en anys més recents, de la Unió de Pagesos, del Congrés de Cultura Catalana, tothom ha coincidit a defensar aquest patrimoni, a utilitzar aquesta divisió i a no fabular-ne d'altres, cosa prou fàcil, fins que no hi hagués uns organismes que representessin realment la voluntat del poble”.

Amb el mateix Enric Lluch vàrem publicar fa ja prop de vint anys un recull de textos sobre el debat de l'organització territorial de Catalunya on el lector interessat podrà comprovar fins a quin punt aquestes asseveracions són certes. D'altra banda, cal fer notar que a partir de l'any 1971 l'Assemblea de Catalunya començà a organitzar-se territorialment sobre la base de la comarcalització republicana, la qual cosa contribuï encara més a difondre aquesta demarcació i a conferir-li, en cercles demòcrates i antifranquistes, una renovada legitimitat.

Doncs bé, aquesta reivindicació política de l'organització comarcal es va veure acompanyada molt sovint d'allò que l'altre germà Lluch, l'Ernest, tan brutalment desaparegut ara fa dos anys, anomenà “una certa idea de comarcalisme igualitari”, “un cert desig que totes les comarques estiguin aproximadament a un nivell de desenvolupament igual”. És a través d'aquest plantejament -present en la major part dels escrits tècnics, professionals i polítics sobre el tema produïts des de sectors no afins al règim durant els anys seixanta i primers setanta- que la reivindicació comarcal entronca directament amb el debat sobre l'equilibri territorial a Catalunya. Les raons de la presència destacada d'aquesta qüestió en mitjans antifranquistes, d'altra banda tan diversos i plurals, respon, al meu entendre, a tres raons: la continuïtat de les idees del catalanisme conservador d'avantguerra; la reacció contra els de la urbanització accelerada; i els plantejament anticapitalistes de part del moviment.

De la pervivència dels postulats del catalanisme conservador durant aquests anys és ben clar, per exemple en l'obra de Josep Iglésies i Fort, que durant el període republicà havia estat secretari de la Ponència que establí la proposta d'organització comarcal. Geògraf i demògraf destacat, Iglésies fou, al llarg de tota la seva carrera, un autor particularment crític amb la concentració barcelonina i el seu desenvolupament “macrocefal”. Vegem el que deia l'any 1974 tot comentant l'aparició del llibre *La Catalunya pobre*, de Josep Miró i Ardèvol, Ernest Sena i Frederic Miralles:

“Tots hi perdríem enormement [si el procés de despoblament de les comarques interiors continués] , tant en el sentit material com en l'espiritual, puix hi ha unes comarques preponderantment muntanyenques que venen a constituir una mena de reserves de la raça, les qual van enviant contingents

humans a la plana i sobretot als cafarnaüms ciutadans, on es produeix una interferència de gent de procedència molt diversa. I precisament l'aportació d'aquelles comarques renova les velles mares i conserva tant com pot dins la gran barreja les essències racials, cada vegada més trontollades. Més aviat advoco per cercar els mitjans per mantenir al seu lloc els habitants de les comarques menystingudes, afavorint-los amb exempcions tributàries, proporcionant-los les comunicacions i els serveis que els manquen i orientar-los vers una vida digna, filla d'una economia rendible”.

Les comarques interiors, “reserves de la raça” enfront dels “cafarnaüms ciutadans”, quaranta anys més tard de *Catalunya, poble decadent*, les idees de Vandellós estaven encara ben vives. Però no només des de la retòrica antiurbana la noció de reequilibri es mantingué viva. Pau Vila havia escrit l'any 1937 que “la Ciutat [Barcelona] és el traç essencial de la fesomia catalana, és la concreció humana de la realitat geopolítica de Catalunya”. Foren molts els autors que, tot compartint des de posicions crítiques aquesta asseveració, cregueren necessari, davant les formes concretes que havia pres el creixement de la ciutat, posar fre al seu desenvolupament per tal d'assegurar el benestar del conjunt de la població. Així, per exemple, Lluís Casassas, en la seva tesi *Barcelona i l'espai català* (1976), prenia explícitament distància respecte les visions ruralistes i conservadores:

“Fins ara, l'actuació independent de les forces econòmiques, a Catalunya, ha portat a la congestió i al creixement desmesurat. Poques veus s'han alçat, amb visió moderna i clara del problema, en defensa d'una organització interna catalana descentralitzada, i quan s'han alçat, sembla com si s'assistís a un renovellament de les proclames joçfloralesques”.

Però al mateix temps es pronunciava per la limitació del creixement barceloní:

“Hom pot afirmar que és urgent l'acceptació d'un model d'organització territorial molt més equilibrat tenint en compte el pes relatiu de les diverses àrees que componen el territori. És urgent pensar en la possibilitat d'arribar al que els economistes anomenen el 'creixement proper a zero' per a la regió de Barcelona, a fi i efecte de poder promoure el creixement integral de Catalunya amb aprofitament de la totalitat de les seves energies i recursos (humans, físics, financers, energètics, etc.) en profit del bé comú”.

Per assegurar el benestar de la població semblava necessari, doncs, aturar el creixement de la ciutat i fomentar el de la resta del territori. És aquell “cert igualitarisme comarcal” al que ens referíem més amunt. Aquestes posicions foren en ocasions, dins els mateixos corrents intel·lectuals antifranquistes, portades fins a l'extrem. Així, alguns autors, interpretant que la fi del franquisme comportaria no només un canvi de règim, sinó també de sistema econòmic, veieren en la comarca una instància territorial útil per a la construcció d'un poder descentralitzat de base en una societat socialista. Escoltem-ho per exemple en les paraules que Antoni F.

Tulla, economista i geògraf, pronuncià l'any 1976 en les jornades del Congrés de Cultura Catalana que abans esmentàvem:

“Si el capitalisme, en termes espacials, vol dir procés creixent de concentració, i per tant, de polarització de les diferències camp-ciutat, el socialisme és quasi tot el contrari: s'hi dona un procés progressiu de descentralització i, per tant, d'homogeneïtzació de l'espai fins que permeti la *unitat socialista de base* (coneguda en alguns països per *comuna*, encara que a Catalunya hauria d'anomenar-se *comarca*)”.

En aquest plantejament de socialisme descentralitzador, en el qual semblen ressonar les idees dels antiurbanistes revolucionaris russos dels anys vint, el creixement de la gran ciutat hauria de limitar-se:

“Barcelona, és que hauria de desaparèixer? Barcelona és una realitat, té uns serveis i organització determinats, però el que s'hauria de fer és impedir de comú acord entre tots els catalans que continués creixent dins la mateixa dinàmica actual”.

Veiem doncs que, també en el camp antifranquista, la noció que la solució dels múltiples problemes de l'estructura territorial catalana passava per una dispersió de població i activitat, pel “reequilibri territorial”, era prou estesa. De nou, no és que no hi haguessin autors discrepants amb aquests plantejaments, però, de nou, els seus plantejaments foren força minoritaris i en ocasions suscitaren fins i tot un cert escàndol. És el cas de l'article que publicaren conjuntament Josep Maria Carreras, Eugeni Giral i Ernest Lluch l'any 1971, amb un títol, *Gairebé un manifest comarcalista* que denotava ja la seva intenció polèmica:

“Dins el comarcalisme difús i àmpliament difós que trobem a tot el país, hi ha un vague ‘igualitarisme comarcal’ que jutgem irrealista. Parlar com d'una necessitat d'un cert equilibri entre les comarques no respon a l'ordre lògic de les coses. Creiem que, partint dels desequilibris que existeixen entre elles i que, en part, són irreversibles i responen a motius objectius, el que hom ha de cercar és la comparabilitat de nivells de renda i ingressos./ Atenent al que acabem de dir, caldria fer una distinció entre les comarques que tenen bons recursos i les que no en disposen. Per aquestes segones –que podríem anomenar, per entendre'ns, ‘comarques que cal tancar’- hi hauria d'haver una estratègia que hi concentrés certes activitats: segona residència, ramaderia extensiva, etc. Negar-se a fer aquesta divisió, amb totes les matisacions que calgui, és criticar el criteri de rendibilitat econòmica fins a uns extrems poc raonables”.

Troblem aquí un nou argument: la justícia territorial distributiva –“la comparabilitat de nivells de renda i ingressos” en paraules dels autors- no ha de ser fruit, necessàriament de la descentralització, sinó de l'especialització econòmica. Plantejaments com aquests foren però molt escassos i, en particular, l'expressió simplificadorada “comarques a tancar” suscità un rebuig força general.

3.

A mitjans dels anys setanta -gairebé un segle després de l'oda de Verdaguer i de quaranta anys de dictadura- la idea que el territori català patia un desequilibri mostrava, doncs, una envejable vitalitat. Nascuda com a reacció a les turbulències socials de finals del dinou i començaments del vint, havia sobreviscut la República i, alimentada per la brutalitat del procés urbanitzador sota el franquisme, arribava a la democràcia enmig d'una gran acceptació per part del moviment catalanista, dels urbanistes vinculats i no vinculats a l'administració i d'intel·lectuals de tota condició, dels més conservadors als més radicals. Aquesta és l'herència que hem rebut.

“Judicar sense haver comprès: aquest és l'únic gran pecat”, deia Braudel. La nostra ambició en refer la genealogia del concepte d'equilibri ha estat sobretot aquesta: comprendre. Comprendre a quines realitats objectives responia i quins eren els temors i les esperances d'aquells qui l'encunyaren i l'usaren. No anímem però cap voluntat de judicar. Seria massa fàcil fer-ho. Hem crescut dialogant amb els autors aquí esmentats: uns han estat els nostres mestres, d'altres n'hem volgut ser contradictors. Tots ells però, fins i tot aquells de qui ens sentim més lluny, tenen un tret en comú: la voluntat de prendre partit, a vegades en condicions ben difícils, per posar els seus coneixements al servei d'un projecte d'acció col·lectiva, d'un ideari polític. Això els distingeix i els aixeca per sobre d'aquells que, emparant-se en una presumpta asèpsia tècnica i científica, han volgut passar per aquest segle turbulent sense tacar-se.

Més que jutjar, doncs, el que ha d'interessar-nos ara és fins quin punt la noció de l'equilibri territorial és útil per descriure la realitat present de la nostra ciutat i per preparar el seu futur. I aquí, al meu entendre, la resposta és inequívoca: no és útil ni com a diagnòsi ni com a prognòsi; ni com a element d'anàlisi ni com a projecte de futur.

Hem vist com el debat sobre l'equilibri sorgeix a partir d'una constatació: el creixement accelerat i aparentment irrestricte de Barcelona i la seva àrea respecte el conjunt de Catalunya. Un creixement que anava fent augmentar de manera incessant el pes de la ciutat sobre la resta del territori. Doncs bé, aquest fenomen ja no existeix. S'estroncà fa ara un quart de segle, just a l'inici de la transició política, quan Barcelona arribà al seu màxim poblacional i inicià una davallada rapidíssima, que l'ha portat a cedir prop de 250.000 habitants en vint anys. I no és només Barcelona la que perd població. La descentralització de la població i les activitats s'estén com una onada que va afectant progressivament tot el territori. Així, els municipis que es troben connurbats a la ciutat central -l'Hospitalet, Badalona, Santa Coloma- segueixen la mateixa tendència i fins i tot la regió metropolitana tota

sencera (“la immensa foguera”, “l’excessiva testa de Catalunya”) tendeix a perdre pes relatiu sobre la resta del país.

No és aquest el lloc d’entrar a discutir les causes complexes d’aquesta inversió de tendència. Hi ha contribuït la transformació de la base econòmica –amb el creixement dels serveis i el sorgiment de noves formes de producció més flexibles i disperses; les innovacions tecnològiques –amb els canvis en els mitjans de transport i les noves tecnologies de la informació; la dotació d’infraestructures –amb l’extensió de la xarxa viària i el transport públic; l’augment del nivell de renda –amb l’increment de la motorització i la capacitat adquisitiva. La presència de tots aquests factors, combinada amb l’evolució del mercat de l’habitatge, ha acabat engendrant noves formes d’ocupació i ús del territori, més disperses i més extensives. Bona part de la indústria i altres activitats han acabat deixant la gran ciutat, sense necessitat de “crear un anillo o cinturón protector”, ni altres dràstiques limitacions normatives.

És ben cert que la presència del Pla General Metropolità ha influït sens dubte a aquesta disminució de les densitats, sobretot a les àrees centrals de la metròpolis. Però s’ha de dir que la tendència descentralitzadora és comuna a totes les grans ciutats espanyoles i a bona part de les ciutats d’Europa occidental. Amb pla o sense pla, la ciutat europea, que tradicionalment s’ha caracteritzat, sobretot en els països mediterranis, pel seu caràcter compacte i per la convivència d’usos i persones diversos, esdevé avui cada vegada més formalment dispersa, funcionalment especialitzada i socialment segregada.

S’ha de dir que a Catalunya aquest procés ha tingut avantatges evidents. La progressiva integració del territori ha arribat a extrems, que aquells que l’havien vist gestar-se en el segle XIX (“Catalunya era perfecta”), no haurien pogut sospitar mai. Avui tot Catalunya funciona cada vegada més com un únic sistema urbà, un sistema complex i divers, amb jerarquies i subsistemes, però integrat. Amb això no volem dir que tot Catalunya hagi esdevingut Barcelona, sinó que tendeix a esdevenir una única gran ciutat. Una ciutat integrada per ciutats -una “ciutat de ciutats” com hem volgut dir alguna vegada- en la qual cadascuna s’especialitza en relació al conjunt i requereix d’un tractament diferenciat (perquè òbviament no té les mateixes necessitats, problemes i expectatives l’àmbit metropolità, amb un 10% del territori i el 70% de la població, que l’Alt Pirineu, amb un 20% del territori i un 1% de la població; que el territori estigui cada vegada més integrat no vol dir pas que hagi esdevingut homogeni).

El segon avantatge que les noves tendències en l’ús de l’espai impliquen és la millora relativa en l’accés als serveis arreu del territori. De nou, no volem dir pas amb això que aquest accés sigui homogeni, sinó que la dispersió de les activitats, la millora dels sistemes de comunicació i la mateixa acció de l’administració democràtica han

permès disminuir les accentuades desigualtats existents. Així mateix, la reducció de densitats en alguns barris centrals ha permès una recuperació de terrenys per a espais públics, per equipaments i per a nou habitatge que sens dubte han contribuït a millorar-hi les condicions de vida.

Però al mateix temps, el procés de dispersió urbana planteja nous reptes i problemes radicalment diversos dels que es derivaven de la fase concentracionària. Els primers són de caire ambiental. La dispersió de la urbanització sobre el territori comporta avui l'ocupació rapidíssima del sòl, la transformació accelerada del paisatge i l'increment del consum de recursos hídrics i energètics. En segon lloc, l'escampadissa de població i activitat, i la progressiva especialització funcional del territori força als ciutadans a realitzar sobre un territori molt extens activitats que abans satisfieien en un radi molt més reduït. Això ha provocat un esclat en les necessitats de la mobilitat i problemes molt acusats en la xarxa viària i el transport públic. Finalment, l'expansió de la urbanització i l'especialització funcional s'han vist acompanyades de tendències de segregació dels grups socials sobre l'espai que podrien provocar que determinades àrees –barris centrals en decliu, antics polígons construïts durant el període concentracionari- esdevinguin veritables ghettos, on s'acumulin la població amb menor capacitat adquisitiva i les situacions socialment més problemàtiques.

Acabem. Les oportunitats i els reptes que avui planteja el territori català estan molt més vinculades als processos de dispersió que no pas als de concentració. Hem vist com la noció de l'equilibri territorial neix en un context històric i davant unes dinàmiques territorials ben concretes. La seva utilitat, científica i social, prou que ho hem vist, era, ja en aquell context, discutible i discutida. Encaparrar-se en continuar-la utilitzant ara, davant unes dinàmiques territorials caracteritzades per la dispersió constitueix, fins a cert punt, una paradoxa. Una paradoxa que o bé denota com les reticències d'alguns envers la ciutat i el seu paper històricament progressiu subsisteixen, siguin quines siguin, les circumstàncies, o bé indica una gran incapacitat de comprendre la naturalesa de la nostra societat i el nostre territori.

Per comprendre el present de Barcelona, de Catalunya sencera, i per pensar el nostre futur més valdrà, doncs, deixar caure les velles croses. Arraconem el joc, tan simple i eixorc, de la balança, i entenguem que allò que ha de preocupar-nos no és tant el pes més o menys homogeni de la població sobre el territori, sinó la igualtat d'oportunitats dels ciutadans en l'accés a la renda i els serveis. Que tots els ciutadans –els barcelonins i els d'arreu de Catalunya- puguin gaudir dels mateixos drets, amb independència del seu origen social i el seu lloc de residència, en un país ambientalment respectuós i internacionalment solidari. Aquest és el repte. No oblidem la Història. Preparem-ne una altra.

III.

LA CIUTAT I EL LÍMIT

En alguna ocasió, Oriol Bohigas, tot reflexionant sobre l'evolució urbanística de Barcelona, ha propugnat la conveniència d'un cert retorn al model de ciutat amurallada. Davant la tendència a la dispersió de la urbanització i els costos ambientals, econòmics i socials que comporta –diu Bohigas– cal definir, urgentment, els límits de la ciutat. Amb aquesta formulació, l'arquitecte barceloní posa sobre la taula una vegada més el tema dels confins de Barcelona. Es tracta d'un debat necessari que, al nostre entendre, ha de ser afrontat en la seva doble vessant: urbanística i política.

Vegem, primerament, la qüestió des del punt de vista físic. Com és ben sabut, la ruptura de la distinció taxativa entre l'espai urbà i els camp circumstant s'esdevé amb l'enderrocament de les muralles, que, en el cas barceloní, té lloc en la segona meitat del segle XIX. El cinyell de murs que la ciutat havia anat ampliant successivament al llarg de la seva història cau llavors definitivament i la urbanització inicia la conquesta del Pla. S'acabava així, també per Barcelona, el que De Seta i Le Goff, en el seu monumental estudi *La città e le mura*, varen anomenar “El diàleg secular entre la ciutat i la seva muralla”.

Tanmateix, durant els tres primers quarts del segle vint, la ciutat –Barcelona i les que anaren creixent al seu voltant– era encara un espai clarament diferenciat: un coàgul d'activitats secundàries i terciàries, i d'alta densitat residencial, enmig d'un mar de ruralitat. Però en els darrers trenta anys els nous mitjans de transport, la difusió de les formes de vida urbana, la millora dels mitjans de comunicació, la transformació del sistema productiu i els preus immobiliaris s'han aliat per anar difuminant més i més aquella distinció. I així, avui, la diferència entre espai urbà i rural, entre ciutat i camp, s'esvaeix. En termes generals, el llegat que ens ha deixat aquesta evolució ha estat indiscutiblement positiu. “Cal que tot Catalunya sigui ciutat” clamava Pau Vila en els anys trenta, per indicar la necessitat que els avenços de la vida urbana arribessin a tot el país. Doncs bé, tot i que subsisteixen importants diferències en l'accés a la renda i als serveis, avui podem afirmar que Catalunya és ciutat.

Ara bé, aquests avenços han comportat costos molt alts, que podrien arribar a ser insostenibles. Això es deu sobretot als aspectes negatius dels processos urbanístics associats a la integració territorial, que l'administració s'ha mostrat incapaç d'encarrilar i orientar de manera efectiva. Així, mentre la requalificació de les ciutats metropolitanes mitjanès i grans ha recollit èxits importants, no s'ha pogut –o no s'ha

volgut- aturar la dispersió de la urbanització, amb les seves conegudes seqüeles: l'ocupació rapidíssima del sòl, l'exacerbació de la mobilitat, l'augment dels costos energètics, els problemes del cicle hidres i la segregació dels grups socials sobre el territori. Seqüeles que poden posar en perill la viabilitat de la ciutat metropolitana tota sencera.

Per tal de fer front a aquests problemes cal posar límits a l'expansió física de la urbanització: definir clarament l'espai urbà i apostar per la recuperació i la requalificació de la ciutat construïda, en comptes de consentir-ne l'expansió indiscriminada i uniforme (que suposa, de fet, la negació de la ciutat). Ara bé, per tal d'establir aquestes noves muralles normatives, cal assumir decididament la condició metropolitana de Barcelona. Si no ho féssim i volguéssim lliurar la batalla per la compacitat exclusivament a partir de la ciutat central –tot radicant-hi sempre més usos i equipaments- la pressió s'hi faria tan intensa que comportaria nous problemes de funcionalitat i exclusió. Només una xarxa metropolitana de ciutats, caracteritzada cadascuna d'elles per la seva qualitat, per la seva compacitat física i per la seva accessibilitat, pot donar resposta als reptes de la dispersió urbana. Aquest hauria de ser l'objectiu central del Pla Territorial Metropolità que els successius governs de la Generalitat s'han mostrat, fins ara, incapaços de fer avançar.

El tema dels límits físics és indissociable de la qüestió dels confins administratius. Fa més d'un segle, l'enderrocament de les muralles va anar seguit per l'agregació a Barcelona dels municipis veïns. De la mateixa manera, el salt d'escala dels darrers anys reclama una revisió urgent del la governació metropolitana. Una reforma que no ha de passar, òbviament, per la fusió dels 163 municipis de la regió metropolitana, sinó per la configuració d'un sistema de govern equilibrat, representatiu i eficient. Aconseguir-ho no serà fàcil. En primer lloc caldrà vèncer les resistències de la dreta catalana que, engegada pel seu sectarisme i víctima encara de prejudicis antiurbans, ha oblidat els ensenyaments de Prat de la Riba (“treballar per Barcelona és treballar per Catalunya”) i veu amb desconfiança extrema qualsevol proposta d'articulació administrativa metropolitana. I, una vegada superat aquest obstacle, caldrà encara evitar de caure en la megalomania o en les posicions estrictament defensives.

La megalomania ens portaria a afirmar que, ja que tot Catalunya constitueix cada vegada més un sistema urbà integrat, l'àmbit adequat per a la gestió metropolitana barcelonina és Catalunya mateixa. Es tracta d'un argument que – a part de coincidir en les seves conseqüències pràctiques amb els plantejaments de la dreta- resulta difícilment compatible amb la voluntat d'articulació política del Camp de Tarragona o de les comarques gironines, i ignora que aquest 10% del territori de Catalunya on viuen més de dos terços de la població, veritable motor de l'economia catalana i espanyola, requereix, de manera ineludible, d'un tractament específic per la seva problemàtica de transport, habitatge, energia i medi ambient. En canvi, la prudència

excessiva ens podria portar a definir un àmbit metropolità massa reduït, encastellat en el territori de l'antiga Corporació Metropolitana de Barcelona. Els municipis d'aquest àmbit central han aconseguit, en condicions molt difícils, mantenir vincles de cooperació i solidaritat durant més de 25 anys i requereixen, així mateix, de finançament específic per alguns temes. Però, sense menystenir la continuïtat d'aquests vincles, la gestió del transport o el planejament metropolità és avui impensable sense Mataró, Mollet, Terrassa, Sitges o Vilafranca.

La gestió d'aquests temes haurà de resoldre's, doncs, en el marc de la regió metropolitana. Així –en la reforma de l'organització territorial de Catalunya- haurà de configurar-se com a àmbit per a la descentralització de la Generalitat i com a àmbit per a la cooperació local, amb competències similars a les que, de manera benemèrita, exerceix avui la Diputació de Barcelona. I, com que la gestió del cor urbà de Catalunya ha de ser un esforç conjunt de la Generalitat i l'administració local, caldrà enfortir la cooperació mútua amb la creació de consorcis i altres organismes de col·laboració. Tot trobant els seus límits la ciutat vencerà les seves limitacions.

- 01/89 BRUNDTLAND, Gro Harlem: *Economia ecològica*.
- 02/89 GLOTZ, Peter: *Sis tesis del SPD sobre la política dels mitjans de comunicació*.
- 03/89 LUKES, Steven: *El futur del socialisme britànic*.
- 04/89 NAGY, Imre: *Discurs d'obertura del XII Congrés de les Joventuts Socialistes Hongareses*. Abril 1989.
- 05/89 HASTE, Hans: *Tot va començar quan un sastre va fer un discurs...*
- 06/90 INTERNACIONAL SOCIALISTA: *Declaració de principis*. Stockholm, juny 1989.
- 07/90 SCHMIDT, Helmut: *Perspectivas sobre la dècada de los 90*.
- 08/90 UNIO DELS PARTITS SOCIALISTES: *Resolució*. Berlín, 8-9 de febrer de 1990.
- 09/90 LAFONTAINE, Oskar: *Vers la igualtat*.
- 10/90 MOLAS, Isidre: *El Moviment Socialista de Catalunya entre el front orgànic i l'estructura de partit (1949-1953)*.
- 11/90 SUBIRATS, Joan: *Reformes polítiques i reformes econòmiques a l'Europa de l'Est. El cas de Polònia*.
- 12/90 MEDINA, Manuel: *Conseqüències dels canvis de l'Est a l'Europa de l'Oest (Comunitat Econòmica Europea)*.
- 13/90 TRENTIN, Bruno: *Sindicat Comú Europeu*.
- 14/90 ELAZAR, Daniel J.: *Federalismo, ¿por qué?*.
- 15/90 KOURLIANDSKY, Jean J.: *És el partit socialista l'home malalt de la vida política francesa?*.
- 16/90 OBIOLS, Raimon: *Intervenció en l'obertura del VI Congrés del Partit dels Socialistes de Catalunya*. Girona, 12 d'octubre de 1990.
- 17/90 BRANDT, Willy: *Intervenció en l'obertura del Consell de la Internacional Socialista*. Nova York, 8-9 d'octubre de 1990.
- 18/91 TORRELL, Ricard: *Perspectives actuals del moviment juvenil internacional*.
- 19/91 RUSCONI, Gian Enrico: *Hilferding i l'experiència socialista de Weimar*.
- 20/91 HABERMAS, Jürgen: *Què significa avui el mot socialisme?*.
- 21/91 CAMPS, Victòria: *Virtuts públiques*.
- 22/91 TOURAINE, Alain: *Tot esperant la veritable revolució*.
- 23/91 LECHNER, Norbert: *A la búsqueda de la comunidad perdida*.
- 24/91 VIROS, Rosa: *Participació política*.
- 25/91 DELORS, Jacques: *Europa: una nova frontera per la socialdemocràcia*.

- 26/91 SAMPAIO, Jorge: *Les línies mestres del socialisme portuguès.*
- 27/91 MORAN, Fernando: *Tiempo de reformas.*
- 28/91 MOLAS, Isidre: *Actualitat del federalisme.*
- 29/91 ROCARD, Michel: *Què significa ser d'esquerra?.*
- 30/92 BARREAU, Jean Claude: *De l'Islam i el món modern.*
- 31/92 HITCHENS, Christopher: *La molt lleial complicitat.*
- 32/92 CASTORIADIS, Cornelius: *Poder, política, autonomia.*
- 33/92 GELLNER, Ernest: *Les fronteres d'Europa.*
- 34/92 LUKES, Steven: *Què és l'esquerra?.*
- 35/92 FLAQUER, Lluís: *Nous horitzons pel socialisme.*
- 36/92 BOTELLA, Joan: *Fallida i noves perspectives.*
- 37/92 RAMONEDA, Josep: *Els camins pendents de la llibertat.*
- 38/92 SUBIRATS, Joan: *Política i polítiques.*
- 39/92 RODRIGUEZ AGUILERA DE PRAT, Cesáreo: *Hacia la disolución de las culturas de partido en la Europa occidental.*
- 40/92 INTERNACIONAL SOCIALISTA: *Resolució general del XIX Congrés de la Internacional Socialista.* Berlín, 15-16-17 de setembre de 1992.
- 41/92 PARTIT SOCIALISTA EUROPEU: *Europa, el nostre futur comú.* La Haia, 9-10 de novembre de 1992.
- 42/93 SERRA, Narcís: *Un rept de futur.*
- 43/93 MARCET, Xavier: *Willy Brandt, itineraris del possible i de l'impossible.*
- 44/93 PICO, Josep: *Repensar el socialisme.*
- 45/93 PONS, Félix: *Parlamento y sociedad.*
- 46/93 CASTELLS, Antoni: *Nació i federació: Catalunya i Espanya en la perspectiva de l'horitzó europeu.*
- 47/93 SOLE, Carlota: *El racisme latent.*
- 48/93 CAMPS, Victòria: *Dues propostes al feminisme del segle XXI.*
- 49/93 OLIART, Joan: *Catalunya davant el fet migratori.*
- 50/93 OBIOLS, Raimon; Joaquim NADAL; Isidre MOLAS; Lluís M. DE PUIG; Antoni CASTELLS; Jordi SOLE TURA; Ernest MARAGALL; Josep M. RAÑE; Joan Manuel DEL POZO; Josep RAMONEDA; José I. URENDA: *Reflexions sobre la Renovació.*
- 51/93 RENAU, Maria Dolors: *Nous temps, noves opcions.*
- 52/93 VAZQUEZ, Tabaré: *¿Existe una alternativa al neoliberalismo?.*
- 53/93 PARTIDO SOCIALISTA EUROPEO: *El futuro de Europa y las tareas del socialismo europeo.*

- 54/94 MAJO, Joan: *Europa, un repte per a la solidaritat.*
- 55/94 MOLAS, Isidre: *Sobre la fraternitat.*
- 56/94 ALFONSIN, Raúl R: *Acerca del rol del Estado en la actualidad.*
- 57/94 MITTERRAND, François: *Al·locució en la sessió d'obertura de la XIX Assemblea General de Municipis i Regions d'Europa.* Estrasburg, 20 d'octubre de 1993.
- 58/94 MARCET, Joan: *De la Unió de Partits al Partit dels Socialistes Europeus.*
- 59/94 RECALDE, José Ramón: *Una Europa plural.*
- 60/94 BASTARDAS, Albert; Aina MOLL; Xavier PERICAY; Jesús ROYO; Joan SOLA; Francesc VALLVERDU: *Perspectives de la llengua catalana.*
- 61/94 DUCH, Lluís: *Socialisme i cristianisme. Dues tradicions i uns valors a compartir.*
- 62/94 FOLGUERA, Pilar: *La Europa de las ciudadanas.*
- 63/94 BOBBIO, Norberto: *L'estel polar.*
- 64/94 DEL POZO, Joan Manuel: *Ética i Política.*
- 65/94 DICENTA, José Luis: *La cooperación española para el desarrollo.*
- 66/95 GIOL, Joaquim: *Política d'immigració i d'integració.*
- 67/95 CARLSSON, Ingvar: *Discurs d'obertura del XXXII Congrés del Partit Socialdemòcrata Suec.* Estocolm, 18-19 de juny de 1994.
- 68/95 PONT, Josep: *Desenvolupament sostingut i les organitzacions no governamentals en el context del nou ordre mundial.*
- 69/95 PARTIDO SOCIALISTA EUROPEO: *Declaración de Barcelona.* Barcelona, 6-7-8 de marzo de 1995.
- 70/95 BLAIR, Tony: *Intervenció en el Congrés del Partit Laborista.* Blackpool, 4 d'octubre de 1994.
- 71/95 MARCET, Joan: *Els partits de l'esquerra europea a l'inici del segle XXI.*
- 72/95 FELIU, Laura: *Claus per avaluar els darrers esdeveniments a Algèria.*
- 73/95 D'ALEMA, Massimo: *Un futur segur per a Itàlia. Congrés Nacional del Partit Democràtic de l'Esquerra.* Roma, 6-7-8 de juliol de 1995.
- 74/95 FONT, Jordi: *El catalanisme del PSC. Elements de retrospectiva i de projecte.*
- 75/95 DIAZ, José E.: *Uruguay en el contexto sub-regional y las perspectivas de la izquierda latinoamericana.*
- 76/95 MENDILUCE, José M^a: *Bosnia: porqué hay que ser solidarios.*
- 77/95 *Declaración de Barcelona adoptada en la Conferencia Euromediterránea.*

- 78/96 BLAIR, Tony: *Discurs pronunciat a la Conferència del Partit Laborista*. Brighton, 2-6 d'octubre de 1995.
- 79/96 LLUCH, Ernest: *Transición económica y transición política: la anomalía 1978-1980*.
- 80/96 CROISAT, Maurice: *Las percepciones del federalismo*.
- 81/96 MAJO, Joan: *Economía, tecnología i atur: una perspectiva europea*.
- 82/96 BALLESTER, David: *La Unió General de Treballadors de Catalunya durant la Segona República (1931-1936)*.
- 83/96 ROCARD, Michel: *Proyecto de informe sobre la reducción del tiempo de trabajo*. Comisión de Asuntos Sociales y Empleo. 8 de mayo de 1995.
- 84/96 PONT, Josep: *El Moviment per a la solidaritat i les ONG de Desenvolupament: crisi o reptes des d'una nova perspectiva?*.
- 85/96 BEL, Germà: *Desigualdad social, redistribución y Estado del Bienestar*.
- 86/96 CARBONELL, Josep Maria: *Socialisme i cristianisme: més enllà del diàleg*.
- 87/96 COLOMÉ, Gabriel; Miquel ICETA; Josep Maria VALLÈS: *Seminari sobre la Reforma Electoral*.
- 88/96 HARTMANN, Heidi: *Un matrimonio mal avenido: hacia una unión más progresiva entre marxismo y feminismo*.
- 89/96 INTERNACIONAL SOCIALISTA: *Resolució general del XX Congrés de la Internacional Socialista*. Nova York, 9-11 de setembre de 1996.
- 90/97 BRICALL, Josep Maria: *La Universitat del futur*.
- 91/97 INTERNACIONAL SOCIALISTA: *Una nueva Internacional para un mundo nuevo. Reunió del Comité de la Internacional Socialista*. Roma, 20-21 de gener de 1997.
- 92/97 SPINI, Valdo: *Carlo Rosselli i Barcelona*.
- 93/97 PORRAS, Antonio J.: *El principio de solidaridad ante el desafío de la complejidad territorial*.
- 94/97 FINA, Lluís; Alfred PASTOR: *Obstacles a la creació d'ocupació a Espanya*.
- 95/97 VALCÁRCEL, Amelia: *Feminismo y políticas de gestión*.
- 96/97 ZALDÍVAR, Carlos A.: *Política y globalización*.
- 97/97 PARTIDO SOCIALISTA EUROPEO: *Declaración de Malmö*. 5-6-7 de juny de 1997.
- 98/97 JÁUREGUI, Ramón: *Nuevas formas de organización laboral y reparto de trabajo*.
- 99/97 MONTABES, Juan, CORZO, Susana: *La mediación de la prensa en la representación del sufragio en Andalucía: el voto cautivo*.

- 100/97 ALEMA, Massimo; Toni BLAIR; Ingvar CARLSSON; Jacques DELORS; Michel ROCARD: *Antologia de textos per a la renovació del socialisme democràtic europeu.*
- 101/97 TORRES VELA, Javier: *Andalucía en el estado autonómico.*
- 102/98 EGEA, Francisco: *El futuro del empleo: entre los mitos y los dogmas.*
- 103/98 MARAGALL, Pasqual: *L'etapa nova del catalanisme.*
- 104/98 DE PUIG, Lluís Maria: *Catalunya dins l'Europa federal.*
- 105/98 MORENO, Luis: *La federalización de la España de las autonomías.*
- 106/98 COLOMÉ, Gabriel: *Una anàlisi dels delegats del VIII Congrés del Partit dels Socialistes de Catalunya.*
- 107-108/98 *Documents de la Unitat Socialista.*
- 109/98 ARMET, Lluís: *Notes sobre la reforma del Senat.*
- 110/98 MOLAS, Isidre: *Vint anys d'història del PSC.*
- 111/98 BEL, Germà: *Posprivatización, reforma regulatoria y beneficios de los consumidores: ¿'laissez faire' versus competencia?.*
- 112/98 MOLL, Aina: *La llengua catalana a les portes del segle XXI.*
- 113/99 ANDERSEN, Gosta Esping: *The sustainability of welfare states into the 21st century.*
- 114/99 CLOS, Joan: *20 anys d'ajuntaments democràtics.*
- 115/99 BORJA, Jordi: *Documento-resumen del Informe propuesta sobre la ciudadanía europea.*
- 116/99 NEL-LO, Oriol: *Notícies de Barcelona. Reflexions sobre el futur de la ciutat.*
- 117/99 FLAQUER, Lluís: *La familia en la sociedad del siglo XXI.*
- 118/00 MARAGALL, Pasqual: *Discurs al parlament de Catalunya.*
- 119/00 CAMPS, Victòria: *Democràcia paritària.*
- 120/00 SEYD, Patrick: *New Labour: A Distinctive Third Way?.*
- Número especial: *Estatuts del PSC: 1978-1996.*
- 121/00 VAN PARIJS, Philippe: *Basic Income: Guaranteed Minimum Income for the 21st Century?.*
- 122/00 ZAPATA-BARRERO, Ricard: *La relació entre els immigrants i les Administracions: Onze temes bàsics per a debatre polítiques d'integració.*
- 123/00 GRUNBERG, Gérard: *El socialisme francès i la Tercera Via.*
- 124/01 SAWYER, Tom: *Canvi cultural i organitzatiu: el cas del Nou Laborisme.*
Entrevista realitzada per Francesc Trilla.
- 125/01 ATKINSON, Sir Tony: *La lluita contra la pobresa: cap a un marc europeu de referència?.*

- 126/01 CASALS, Xavier, *Europa: Una Nova Extrema Dreta*.
- 127/01 MOREAU, Patrick: *La temptació populista de dreta a Europa vista a través del cas de l'FPÖ: estat de cada lloc i interpretació sistèmica*.
- 128/01 FONT, Joan: *Participación ciudadana: una panorámica de nuevos mecanismos participativos*.
- 129/01 OLIVER I ALONSO, Josep: *Alguns reptes rellevants de l'economia catalana en la propera dècada: nova economia i capital humà..*
- 130/01 JORDANA, Jacint: *Desigualtats digitals i societat de la informació: un debat pendent*.
- 131/01 AZOR HERNÁNDEZ, Marlene: *Pensar Cuba hoy*.
- 132/02 TERMES I RIFÉ, Montserrat; INSA I CIRIZA, Raquel: *La Societat de la Informació a Catalunya: Catalunya en xarxa?*.
- 133/02 NONELL, Rosa: *Formació, capital humà i Catalunya*.
- 134/02 BEL, Germà: *Infraestructures i Catalunya: alguns problemes escollits*.
- 135/02 ASTELARRA, Judith: *La nueva realidad de la desigualdad de las mujeres*.
- 136/02 MORATA, Francesc: *Governança Multinivell i Desenvolupament Sostenible*.
- 137/02 UCELAY-DA CAL, Enric: *Llegar a capital: Rango urbano, rivalidades interurbanas y la imaginación nacionalista en la España del siglo XX*.
- 138/03 RAMOS-DÍAZ, Javier: *¿Son reconciliables altos niveles de flexibilidad laboral y una amplia protección social?*.